

М.Є. Паламарчук

ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ З СОЦІАЛЬНО СТИГМАТИЗОВАНОЮ ГРУПОЮ ЯК ЧИННИК ЗМІНИ УЯВЛЕНЬ ПРО ЇЇ ПРЕДСТАВНИКІВ

Паламарчук М.Є. Досвід взаємодії з соціально стигматизованою групою як чинник зміни уявлень про її представників. У статті розглянуто явище соціальної стигми як одного із чинників впливу на життя соціальної меншості. Досліджено досвід спілкування з представниками стигматизованої соціальної меншості як чинник формування уявлень щодо неї. Розглянуто специфіку зв'язку між наявністю в особи досвіду спілкування та взаємодії з представниками стигматизованої групи та її сприйнятливості до впливу дестигматизуючих засобів. Розглянуто зв'язок явищ соціальної перцепції, соціального стереотипу та соціальної стигматизації. Представлено метод інклюзивного соціально-інтерактивного театру як засіб дестигматизації людей з інвалідністю. Статистично встановлено особливості змін в уявленнях та станах досліджуваних у зв'язку із досвідом взаємодії з групою меншості під час вистави. У виставі було представлено інформацію, пов'язану із соціально стигматизованою групою, а саме з групою людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Ключові слова: стигма, дестигматизація, соціальна перцепція, соціальний стереотип, інклюзивний соціально-інтерактивний театр, інклюзивний театр, інвалідність, інвалідність внаслідок інтелектуальних порушень.

Паламарчук Е.М. Опыт взаимодействия с социально стигматизированной группой как условие изменение представлений о ее представителях. В статье рассматривается явление социальной стигмы, как условия влияния на жизнь социального меньшинства. Исследовано наличие опыта общения с представителями социального меньшинства, как условия формирования представлений о нем. Рассмотрено специфику связи между наличием у респондента опыта общения и взаимодействия с представителями стигматизированной группы и его восприимчивостью к влиянию дестигматизирующих средств. Рассмотрено связь явлений социальной перцепции, социального стереотипа и социальной стигматизации. Представлено метод инклюзивного социально-интерактивного театра как средства дестигматизации людей с инвалидностью. Статистически установлено особенности изменений в представлениях и состояниях исследуемых в связи с наличием опыта взаимодействия с группой меньшинства и совершенным ими просмотром выступления. В выступлении было представлено информацию, связанную с социально стигматизированной группой, а именно с группой людей с инвалидностью вследствие интеллектуальных нарушений.

Ключевые слова: стигма, дестигматизация, социальная перцепция, социальный стереотип, инклюзивный социально-интерактивный театр, инклюзивный театр, инвалидность, инвалидность вследствие интеллектуальных нарушений.

Постановка проблеми. Реалії життя сучасного українського суспільства часто зумовлюють суттєву індивідуалізацію, відокремленість та взаємну недоступність окремих соціальних груп завдяки поширеності соціальних стереотипів, упереджень та дискримінації [9]. Ці явища сприяють розвитку стигматизуючих суспільних уявлень

(наприклад, очікування проявів девіацій та загрозу з боку стигматизованих груп), зумовлюють ізоляцію груп чи окремих членів соціуму та перешкоджають розвитку інтегрованого соціуму й консолідованого громадянського суспільства в нашій країні.

Суттєву актуальність зберігає питання соціальної стигматизації, яке внаслідок політичних та соціальних перетворень, які наразі спостерігаються в Україні, залишається поза увагою владних структур і переважно покладається на плечі громадських організацій. Непослідовні або позбавлені розуміння можливих наслідків зміни й реформи прямо чи опосередковано здійснюють вплив на соціальні меншини, особливо ті, що мають найменші гарантії соціального захисту. Однією з таких соціальних груп є особи з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень (ІП).

Чинником розвитку та підтримки стереотипів й упереджень щодо представників меншин – груп людей, об'єднаних в уявленні більшості специфічною характеристикою – є відсутність у громадян особистого досвіду взаємодії із представниками цієї групи. Це також може бути результатом негативних емоцій у представників більшості: страх, відразу, злість тощо, або наслідком несвідомих процесів, в яких соціально та морально неприйнятні якості асоціюються з образом стигматизованої групи [7, с. 6-7; 14]. Каналом стигматизації можуть бути ЗМІ, мережа «Internet», розповсюджена думка в родині чи на робочому місці. Високий ступінь довіри до цих джерел зумовлює зниження потреби людини в самостійному підтвердженні чи спростуванні вже наявних уявлень.

Задля поліпшення соціального становища та самопочуття членів груп меншості, в тому числі, осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, потрібне здійснення дестигматизуючих заходів, які в ході своєї реалізації матимуть змогу демонструвати альтернативні до домінуючих у соціумі уявлення, підвищуватимуть загальну суспільну толерантність та зумовлюватимуть зближення соціальних груп. Одним з методів, якими може бути досягнуто необхідний вплив, може бути інклюзивний соціально-інтерактивний театр.

Аналіз останніх публікацій. У роботах І. Гофмана представлено групу осіб, пов'язаних із соціально стигматизованою групою, як таких, хто може бути носієм альтернативних уявлень щодо осіб-представників груп меншості [8]. К. Еріксон представляє явище стигми як привід для підтримання відмежованості груп одна від іншої, що зумовлює проблеми взаємодії та формування нових уявлень у представників соціальної більшості [6]. Ф. Зак в соціо-структурній моделі стигми представляє процес девіаювання та стигматизації як суспільно обумовлений, що полягає у визначенні осіб, до кого уможливорюється припис девіації та відповідних стереотипних характеристик [12]. У працях Л. Епова та А. Кнуфа представлено явище дестигматизації, як сукупності різних методів зміни уявлень щодо представників соціально стигматизованих груп [11]. У роботах Я. Морено продемонстровано театральні методики, як техніки психологічного впливу та психотерапевтичні засоби [13].

Формулювання мети і завдань статті. *Мета дослідження* полягає у виявленні фактора наявності або відсутності досвіду взаємодії з представниками соціально-стигматизованої групи як чинника зміни уявлень суспільства про неї за умови застосування інклюзивного соціально-інтерактивного театру як засобу дестигматизації.

Досягненню мети сприяло рішення таких завдань дослідження:

1) теоретично дослідити значення досвіду взаємодії із представниками стигматизованої групи та можливостей формування нових уявлень щодо представників групи суспільних меншин;

2) емпірично встановити специфіку зміни уявлень глядачів щодо особливостей людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, залежно від наявності чи відсутності попереднього досвіду взаємодії з представниками цієї соціальної групи.

Виклад методики і результатів дослідження. Суспільне життя та взаємодія між людьми складається з широкого набору явищ, описаних багатьма дослідниками. Одним із таких явищ є соціальна перцепція. Велика психологічна енциклопедія наводить таку дефініцію явища соціальної перцепції – «це механізми та процеси сприйняття й утворювані на їх основі людиною оцінки, що стосуються різних соціальних об'єктів (соціальних груп, окремих людей, а також явищ соціального життя)» [5, с. 437]. Важливо, що соціальна перцепція охоплює окрім когнітивних процесів, які забезпечують сприйняття, аналіз та синтез інформації про об'єкт, також і емоційні стани та оцінки, які суб'єкт перцепції схильний надавати об'єктові в залежності від сформованого суб'єктивного значення, а також поведінку, яку він визначає доцільною у взаємодії із сприйнятим соціальним об'єктом.

Заслуговує на увагу думка, що специфіка поведінки стосовно соціального об'єкта, а також ті емоційні стани, який він здатен викликати у суб'єкта, часто залежать від можливих когнітивних помилок [1, с. 157; 4, с. 19], які спрощують когнітивну обробку інформації про об'єкт, прискорюють цей процес та зумовлюють менші розумові витрати, при цьому втрачаючи в об'єктивності. В соціальній психології такі явища отримали назву соціальних ефектів [2, с. 85]. Феномену соціального ефекту можна дати таке визначення – це установка сприйняття, що виникає в процесі соціальної перцепції, пов'язана з попереднім досвідом та особливостями обробки інформації суб'єктом.

Відомо, що однією з форм соціального ефекту є соціальний стереотип як стійкий спрощений образ певного соціального об'єкта, що використовується задля полегшеного його сприйняття [2, с. 86]. Соціальний стереотип забезпечує категоризацію соціальних об'єктів, внаслідок чого полегшується сприйняття соціального об'єкта певної категорії в конкретній ситуації та забезпечує прогнозування явищ, пов'язаних із взаємодією з ним, забезпечує можливість легкого пошуку поведінкових моделей, що визначаються як прийнятні для взаємодії з категоризованим соціальним об'єктом.

В свою чергу, соціальний стереотип, окрім економії когнітивного ресурсу, зумовлює ігнорування індивідуальних особливостей соціального об'єкта, що зумовлює суттєві похибки в процесі соціальної перцепції.

Соціальний стереотип складає значну частину іншого соціального явища – соціальної стигматизації. В. Синявський та О. Сергеєнкова подають таке визначення соціальної стигматизації: процес навішування ярликів, який зумовлює ізоляцію носія стигми із соціальної групи чи суспільства в цілому, ігноруючи його особистий потенціал [15]. Соціальна стигма є ярликом, який, будучи сприйнятим соціальним суб'єктом, забезпечує формування у нього образу соціального об'єкта як такого, що є носієм сукупності негативних уявлень, пов'язаних в уявленнях соціуму із стигмою, носієм якої він є. В цих уявленнях людина має ганебні характеристики, що йдуть всупереч із загальноприйнятими моральними та етичними нормами. Соціальна стигма передбачає

можливість ізоляції носія стигми із соціального життя, дискримінації його прав та обмеження в здійсненні життєдіяльності.

Будучи неусвідомленими, стигматизуючі уявлення чинять свій вплив непомітно, впливаючи на сприйняття, переживання емоцій та вибір поведінки відповідно до специфіки соціальної стигми, носієм якої є соціальний об'єкт. Особливо в випадку, коли вони цілком позбавлені власного індивідуального досвіду, а є результатом засвоєння уявлень, що транслюються у ЗМІ, в родині, референтній групі та соціумі загалом. Важливим аспектом є самостійне здобуття власного досвіду взаємодії та спілкування зі стигматизованим соціальним об'єктом, що може забезпечити формування більш реальних та доцільних уявлень.

Один із найвідоміших дослідників соціальної стигми, Ірвін Гофман зазначає значущість для соціально стигматизованої групи наявності так званих «розуміючих». Розуміючими дослідник називає людей, хто, будучи представником іншої соціальної групи (в тому числі, соціальної більшості), володіють інформацією стосовної справжніх індивідуальних ідентичностей стигматизованих індивідів. Розуміючі приймають елемент стигми соціально стигматизованої групи, проявляючи свою прихильність та толерантність до її представників [8].

Важливим залишається питання зміни стигматизуючих уявлень, пошуку доцільних методів їх перетворення, надання більш толерантних та доцільних альтернативних уявлень, які могли б позбавити стигматизовану групу упереджень та дискримінації. Одним із таких засобів може виступати театральне мистецтво, а саме метод соціально-інтерактивного театру.

З метою встановлення зв'язку між показниками наявності в особи досвіду спілкування та взаємодії з представниками стигматизованої групи та показником специфіки сприйнятливості особи до впливу дестигматизуючих засобів було здійснено емпіричне дослідження.

З метою дестигматизації досліджуваним було запропоновано до перегляду виставу, засновану на методі соціально-інтерактивного театру. Акторами вистави є учасники театральної студії благодійного товариства «Джерела», дорослі люди з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень з легким рівнем розумової відсталості та з різними супутніми синдромами. В ході вистави досліджуваним було запропоновано декілька сцен, поєднаних спільним сюжетом, основними змістовими моментами яких стало: надання інформації про «Конвенцію ООН про права людини з інвалідністю», представлення стану забезпечення прав осіб з інвалідністю в нашій країні, демонстрація особистих переживань учасниками вистави особливостей забезпечення та можливостей реалізації їх прав.

З метою перевірки можливостей дестигматизуючого впливу, а також перевірки динаміки зміни уявлень у досліджуваних в зв'язку з переглянутою ними виставою, досліджуваним було запропоновано заповнити опитувальник САН [3] й анкети, в яких містились інформаційні блоки, що стосувались особливостей уявлень досліджуваних щодо людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, уявлення щодо особливостей забезпечення прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в Україні, та самооцінки досліджуваним стану забезпечення його прав, а також деякі демографічні дані.

Ідентичні опитувальник та анкету досліджуваним було запропоновано до (перед-тест) та після (пост-тест) перегляду вистави. Питання анкети та опитувальника САН передбачали вибір досліджуваними між двома полярними тенденціями, які було розміщено по обидва боки семибальної шкали: +3 – якість сильно виражена; +2 – середньо виражена; +1 – слабо виражена якість; 0 – відсутність зв'язку між поняттям і якістю; -1 – слабо виражена протилежна якість; -2 – середньо виражена протилежна якість; -3 – сильно виражена протилежна якість. Цей варіант було визначено оптимальним для цілей дослідження [10, с. 115].

Використання в дослідженні опитувальника САН дає змогу оцінити, які особливості самопочуття, активності та настрою матимуть досліджувані у пост-тесті в порівнянні з результатами перед-тесту у зв'язку з переглядом вистави. Оскільки вистава стосувалась конвенції та питання забезпечення прав, досліджуваним запропоновано до оцінки показники, пов'язані з цим явищем, а також, оскільки акторами вистави є люди з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, було запропоновано питання, пов'язані із оцінкою уявлень щодо цієї соціальної групи.

В дослідженні взяли участь 192 особи, переважно студентська молодь, серед яких: 180 досліджуваних жіночої статі; досліджувані віком від 17 до 24 років – 160, від 25 до 34 – 32 досліджуваних; відзначають наявність досвіду обмеження прав – 57 досліджуваних, відсутність такого досвіду – 135 досліджуваних; мають досвід спілкування із людьми з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень 111 досліджуваних, у 81 досліджуваного такий досвід відсутній. Кількість досліджуваних за критерієм наявності досвіду спілкування дала можливість утворити дві групи вибірки.

1. Перевірка гіпотези нормальності розподілу. З метою виявлення параметричності показників вибірки було застосовано α -критерій Колмагорова-Смірнова. Всі показники виявилися непараметричними, що передбачає використання непараметричних критеріїв для перевірки інших гіпотез.

2. Перевірка гіпотези про відмінності між групами вибірки. З метою виявлення відмінностей між групами вибірки було застосовано непараметричний α -критерій Колмогорова-Смірнова для пошуку відмінностей між двома незв'язаними групами вибірки. За допомогою критерія було встановлено значущі відмінності між трьома показниками, кожен показник є результатом пост-тесту (тобто частиною опитувальника, або анкети, що були заповнені досліджуваними після перегляду вистави). Високий рівень значущості має показник пост-тесту САН «байдужість-захоплення» ($\alpha = 0,009$). Рівень невизначеної значущості мають: показник пост-тесту САН «неуважність-уважність» ($\alpha = 0,020$) та показник, що стосується уявлень досліджуваних щодо захищеності права на працю ($\alpha = 0,034$).

З метою встановлення специфіки відмінностей за критерієм досвіду спілкування з людьми з інвалідністю внаслідок ІП розглянемо результати частотного аналізу результатів пост-тестування за методикою САН та анкетування (табл. 1).

Частотний розподіл даних дає відомості про такі особливості:

Досліджувані з наявним досвідом спілкування (група 1) демонструють перевагу таких показників: «захопленість» та «уважність» за пост-тестом САН порівняно з групою 2 та демонструють вищу критичність оцінок захищеності права на працю людей з інвалідністю внаслідок ІП.

Ці відмінності можуть бути результатом того, що досліджувані з досвідом взаємодії з людьми з інвалідністю внаслідок ІП легше асоціюють себе зі стигматизованою групою, гостріше відчувають власну причетність до вистави та акторів, демонструють вищий рівень уваги до подій на сцені та вищий рівень захвату від побаченого, що може бути результатом активізації позитивного досвіду взаємодії.

Таблиця 1

Частотний розподіл даних показників з відмінностями високої значущості

Рангова оцінка показника «байдужість-захопленість» за критерієм досвіду спілкування з людьми з інвалідністю внаслідок ІП	Досвід спілкування			
	Наявний		Відсутній	
	Розподіл	Відсотки	Розподіл	Відсотки
Якість сильно виражена	0	0	2	2,5
Середньо виражена	2	1,8	9	11,1
Слабко виражена якість	5	4,5	5	6,2
Відсутність зв'язку між поняттям і якістю	11	9,9	13	16,0
Слабко виражена протилежна якість	13	11,7	13	16,0
Середньо виражена протилежна якість	34	30,6	15	18,5
Сильно виражена протилежна якість	46	41,4	24	29,6
Всього:	111	100,0	81	100,0
Рангова оцінка показника «неуважність-уважність» за критерієм досвіду спілкування з людьми з інвалідністю внаслідок ІП	Досвід спілкування			
	Наявний		Відсутній	
	Розподіл	Відсотки	Розподіл	Відсотки
Якість сильно виражена	3	2,7	2	2,5
Середньо виражена	4	3,6	8	9,9
Слабко виражена якість	2	1,8	6	7,4
Відсутність зв'язку між поняттям і якістю	13	11,7	18	22,2
Слабко виражена протилежна якість	17	15,3	2	2,5
Середньо виражена протилежна якість	36	32,4	24	29,6
Сильно виражена протилежна якість	36	32,4	21	25,9
Всього:	111	100,0	81	100,0
Рангова оцінка відповідей на питання «Чи захищено право на працю та зайнятість?» за критерієм досвіду спілкування з людьми з інвалідністю внаслідок ІП	Досвід спілкування			
	Наявний		Відсутній	
	Розподіл	Відсотки	Розподіл	Відсотки
Якість сильно виражена	5	4,5	4	4,9
Середньо виражена	6	5,4	11	13,6
Слабко виражена якість	16	14,4	14	17,3
Відсутність зв'язку між поняттям і якістю	17	15,3	20	24,7
Слабко виражена протилежна якість	9	8,1	4	4,9
Середньо виражена протилежна якість	22	19,8	11	13,6
Сильно виражена протилежна якість	36	32,4	17	21,0
Всього:	111	100,0	81	100,0

Минулий досвід досліджуваних першої групи може проявлятися в активізації спогадів, що відображають актуальні проблеми людей з інвалідністю внаслідок ІП, однією з яких є ситуація з забезпеченням та підтримкою в роботі – однією зі сфер, безпосередньо пов'язаною з якістю життя. Питання забезпечення права на зайнятість

також відіграє важливе місце у житті молодих фахівців, що може забезпечувати більше приєднання до представників стигматизованої групи та підвищення емпатії до них.

З метою виявлення динаміки встановлених відмінностей доцільним виявилось дослідження відмінностей між перед- та пост-тестами за визначеними показниками обох груп із застосуванням *T*-критерію Вілкоксона. Відмінності спостерігаються в групі 1 між показниками тесту САН «байдужість-захоплення» ($T = 0,000$), між показниками тесту САН «неуважність-уважність» ($T = 0,000$) та між показниками, що стосується уявлень досліджуваних щодо захищеності права на працю ($T = 0,000$). Відмінності у групі 2 спостерігаються тільки в між показниками, що стосується уявлень досліджуваних щодо захищеності права на працю ($T = 0,000$).

Розглянемо результати частотного аналізу перед- та пост-тестових показників, за якими встановлено достовірні відмінності між досліджуваними групами (табл. 2):

Таблиця 2

Порівняння перед- та пост-тестових показників, за якими встановлено достовірні відмінності між досліджуваними групами

Група 1. Показник «байдужість-захопленість»				
Рангова оцінка	Перед-тест		Пост-тест	
	Розподіл	Відсотки	Розподіл	Відсотки
Якість сильно виражена	1	0,9	0	0
Середньо виражена	5	4,5	2	1,8
Слабко виражена якість	6	5,4	5	4,5
Відсутність зв'язку між поняттям і якістю	21	18,9	11	9,9
Слабко виражена протилежна якість	25	22,5	13	11,7
Середньо виражена протилежна якість	33	29,7	34	30,6
Сильно виражена протилежна якість	20	18,0	46	41,4
Всього	111	100,0	111	100,0
Група 1. Показник «неуважність-уважність»				
Рангова оцінка	Перед-тест		Пост-тест	
	Розподіл	Відсотки	Розподіл	Відсотки
Якість сильно виражена	2	1,8	3	2,7
Середньо виражена	5	4,5	4	3,6
Слабко виражена якість	16	14,4	2	1,8
Відсутність зв'язку між поняттям і якістю	21	18,9	13	11,7
Слабко виражена протилежна якість	22	19,8	17	15,3
Середньо виражена протилежна якість	30	27,0	36	32,4
Сильно виражена протилежна якість	15	13,5	36	32,4
Всього	111	100,0	111	100,0
Група 1. Показник уявлень щодо захищеності права на працю (право забезпечено – право не забезпечено)				
Рангова оцінка	Перед-тест		Пост-тест	
	Розподіл	Відсотки	Розподіл	Відсотки
Якість сильно виражена	17	15,3	5	4,5
Середньо виражена	15	13,5	6	5,4
Слабко виражена якість	33	29,7	16	14,4
Відсутність зв'язку між поняттям і якістю	14	12,6	17	15,3
Слабко виражена протилежна якість	12	10,8	9	8,1
Середньо виражена протилежна якість	15	13,5	22	19,8
Сильно виражена протилежна якість	5	4,5	36	32,4
Всього	111	100,0	111	100,0

Група 2. Показник уявлень щодо захищеності права на працю (право забезпечено – право не забезпечено)				
Рангова оцінка	Перед-тест		Пост-тест	
	Розподіл	Відсотки	Розподіл	Відсотки
Якість сильно виражена	8	7,2	4	3,6
Середньо виражена	26	23,4	11	9,9
Слабко виражена якість	16	14,4	14	12,6
Відсутність зв'язку між поняттям і якістю	13	11,7	20	18,0
Слабко виражена протилежна якість	8	7,2	4	3,6
Середньо виражена протилежна якість	4	3,6	11	9,9
Сильно виражена протилежна якість	6	5,4	17	15,3
Всього	81	100,0	81	100,0

За результатами частотного аналізу можна встановити такі закономірності визначених відмінностей:

1. Досліджувані першої групи у визначених показниках демонструють в пост-тесті суттєвий зсув в сторону:

а) позитивних характеристик у тесті САН (уважність та захопленість) у порівнянні з переважанням середніх значень у перед-тесті;

б) критичних оцінок у показнику забезпечення права на працю людей з інвалідністю внаслідок ІП.

2. Досліджувані другої групи демонструють зсув до середніх та більш критичних оцінок у показнику забезпечення права на працю людей з інвалідністю внаслідок ІП.

Актуалізація проблемних моментів життя меншості в уявленні більшості стимулює вищий прояв підтримки, що може відобразитись як в показнику «захопленість» (що може стосуватись самої вистави), так і ставлення до акторів, а також в показнику «увага», що може бути способом демонстрації прихильності та залученості до продемонстрованої інформації.

Специфіка засобу дестигматизації може стимулювати прояв цих показників, внаслідок їх творчого фасаду та змістової наповненості, де попередній досвід взаємодії стає відправною точкою в отриманні нових знань, вражень та уявлень. Наявність змін в уявленнях другої групи також є свідченням доцільності подання інформації в вигляді театральної вистави.

Наступним етапом дослідження стала перевірка гіпотези наявності відмінностей між показниками груп вибірки в уявленнях щодо правового забезпечення людей з інвалідністю внаслідок ІП

З метою виявлення відмінностей між показниками груп вибірки було застосовано непараметричний *T*-критерій Вілкоксона для пошуку відмінностей між двома спареними групами вибірки.

Було здійснено перевірку відмінностей між уявленнями досліджуваних щодо рівня забезпечення їх прав та уявлень щодо рівня забезпечення прав людей з інвалідністю внаслідок ІП в перед-тесті (до перегляду вистави). В показниках «право на доступ»; «право на самостійний спосіб життя»; «право на стосунки»; «право на працю»; «право на політичну участь» для обох груп вибірки було визначено високу значущість відмінностей ($T = 0,000$).

З метою встановлення закономірностей звернемося до частотного розподілу даних, на основі якого можна встановити такі особливості:

1. Здебільшого обидві групи схильні надавати високу оцінку показникам захищеності власних прав;

2. Більшість опитуваних дає оцінку рівня захищеності прав людей з інвалідністю внаслідок ІП на середньому рівні з тенденцією до високого;

3. Група з досвідом спілкування при високій оцінці власних прав схильна більш критично оцінювати захист прав людей з інвалідністю внаслідок ІП, надаючи більше негативних та середніх оцінок;

4. Група без досвіду спілкування при високій оцінці власних прав схильна надавати більш лояльні оцінки рівню захищеності прав людей з інвалідністю внаслідок ІП, надаючи більше середніх та наближених до високого рівня оцінок з низьким показником низьких оцінок.

Представники більшості легше відчують свою правову та соціальну захищеність, в свою чергу, проєкція уявлень про особливості захисту себе зустрічається із досвідом та знаннями про стан людей з інвалідністю, та людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень зокрема, що зумовлює середні та нижчі, але все ж позитивні оцінки. Так як досвід спілкування забезпечує більш чітке розуміння проблем групи меншості, досліджувані першої групи демонструють більш критичні оцінки, ніж досліджувані другої групи.

В подальшому було здійснено дослідження відмінностей між уявленнями досліджуваних щодо рівня забезпечення прав людей з інвалідністю внаслідок ІП в перед-тесті та пост-тесті. В показниках «загальна оцінка захищеності прав»; «право на самостійний спосіб життя»; «право на стосунки»; «право на працю»; «право на політичну участь» для обох груп вибірки було визначено високу значущість відмінностей ($T = 0,000$). В показнику «право на доступ» відмінності у групі 1 складають: $T = 0,000$, відмінності в групі 2 – $T = 0,005$.

За даними таблиці всі показники мають високу значущість в обох груп. З метою встановлення закономірностей звернемось до частотного розподілу даних, на основі якого можна встановити такі особливості:

1. Група з досвідом спілкування демонструє більш критичні оцінки в пост-тесті, надаючи перевагу судженням про відсутності захищеності;

2. Група без досвіду спілкування демонструє більш лояльні оцінки в перед-тесті, в пост-тесті оцінки досліджуваних відносно рівномірно розподіляються між всіма рівнями, охоплюючи майже рівною мірою високі, середні та низькі показники обох полярних якостей.

Отримавши новий досвід, представники першої групи почувають себе більш впевнено, оцінюючи явище забезпечення прав критичніше в пост-тесті, що також може бути пов'язано із станами та настроями, які проявляють досліджувані після перегляду вистави (захват та увага). В той же час для групи 2 новий досвід міг стати дезорієнтуючим, або призвести до випадкових оцінок.

Наступним етапом стала перевірка відмінностей між уявленнями досліджуваних щодо людей з інвалідністю внаслідок ІП як соціальної групи в перед-тесті та пост-тесті, а також деякі інші особливості (таб. 3).

З метою встановлення закономірностей використано частотний розподіл даних визначених значимих показників та встановлено такі особливості:

1. Досліджувані групи 2 в пост-тесті відзначають більший інтерес до волонтерської роботи з людьми з інвалідністю внаслідок ІП, ніж в перед-тесті;
2. В більшості показників в групі 1 та групі 2 спостерігається зсув у пост-тесті в сторону позитивних характеристик;
3. Досліджувані групи 2 демонструють суттєвий зсув в сторону позитивних характеристик, відмічаючи крайні оцінки;
4. В досліджуваних у групі 2 відсутні зміни в уявленнях щодо показнику «працьовитість-бездіяльність».

Таблиця 3

Відмінності між уявленнями респондентів щодо прав людей з інвалідністю внаслідок ІП в перед- та пост-тесті

Показник, представлений у перед- та пост-тесті	Група 1 Статистична Значущість	Група 2 Статистична Значущість
Готовність до волонтерювання	,178	,028
Уявлення за показником «працьовитість-бездіяльність»	,000	,113
Уявлення за показником «агресивність-добродушність»	,003	,011
Уявлення за показником «небезпечність-безпечність»	,000	,001
Уявлення за показником «викликають повагу-викликають зневагу»	,000	,002
Уявлення за показником «естетичність-позбавленість смаку»	,000	,001

Запропонований засіб дестигматизації забезпечує демонстрацію стигматизованої групи з боку її творчості та генеративності, що підвищує інтерес до меншості та виявляється в поведінкових установках, таких як готовність взаємодіяти. В свою чергу, важливими є показники, що демонструють зниження страху та тривоги, пов'язаних із стигматизованною групою. Стимулювання в уявленнях більшості позитивних характеристик щодо стигматизованої групи може забезпечити більшу прихильність, що допоможе в побудові більш реального образу та забезпечить набуття власного досвіду.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Серед встановлених особливостей зміни станів, уявлень щодо забезпечення прав та уявлень глядачів щодо людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, залежно від наявності чи відсутності попереднього досвіду взаємодії можна назвати такі узагальнені закономірності:

1. Наявність досвіду взаємодії із представниками стигматизованої групи обумовлює можливість вищого прояву емпатії та психологічного приєднання, переживання вищого рівня захоплення від творчості представників меншості та прояв більшої уваги до їх життя та труднощів;

2. Досвід взаємодії із представниками стигматизованої групи може стати передумовою позитивного ставлення та готовності перетворення уявлень і знань на більш терпимі;

3. Досліджувані з досвідом взаємодії після здійснення дестигматизуючого впливу схильні оцінювати стигматизуючі уявлення більш критично, що, в свою чергу, також може бути проявом соціальної бажаності;

4. Питання забезпечення прав, як один із критеріїв наявності дискримінації щодо певної соціальної групи, є суттєвим моментом співпереживання проблем соціальної меншості та є одним із шляхів зміни стереотипних та упереджених уявлень щодо неї.

Явище соціальної перцепції дає початок іншим дотичним явищам, таким як стереотипізація та соціальна стигматизація. Стереотипи беруть свій початок із уявлень, що існують в просторі людини, здебільшого вони є помилковими та ригідними, а також стають основою соціальної стигми, що призводить до інших негативних соціальних явищ. Наявність власного досвіду взаємодії дозволяє виявити групу так званих «розуміючих» – людей, хто володіє інформацією про індивідуальні відмінності людей-носіїв стигми, ці люди можуть бути носіями альтернативних до більшості, толерантних уявлень, вони можуть бути більш схильними до прийняття та трансляції цих уявлень в соціальному житті.

В подальшому доцільним уявляється дослідження можливостей соціального-інтерактивного театру як одного із методів дестигматизації соціально стигматизованих суспільних груп, в тому числі людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Список використаних джерел

1. Александров А. А. Психотерапия: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 480 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений: 5-е изд., дополн. и исправл. Москва : Аспект Пресс, 2003. 364 с.
3. Барканова О.В. Методики диагностики эмоциональной сферы : психологический практикум: 2 вып. / сост. О. В. Барканова. Красноярск : Литера-принт, 2009. 237 с.
4. Бек Д. С. Когнитивная терапия: полное руководство / пер. с англ. Е. Л. Черненко. Москва: Вильямс, 2006. 400 с.
5. Большая психологическая энциклопедия: самое полное современное издание: Более 5000 психологических терминов и понятий / А. Б. Альмуханова и др.; Москва: Эксмо, 2007. 542 с.
6. Власова О. А. Теория стигматизации Томаса Шеффа: концепт «Остаточное отклонение» и социология эмоций. Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология.». 2013. № 1. С. 31-48.
7. Галецька І., Влох І., Животовська Л. Психологічні аспекти стигми психічних розладів. Психологічні аспекти стигматизації та реабілітації. Львів: Видавництво Романа Романка, 2007. С. 60-96. URL: http://www.academia.edu/9291057/Галецька_І._Психологічні_аспекти_стигми_психічних_розладів (дата звернення: 14.04.2020).
8. Гофман И. Стигма: Заметки об управлении испорченной идентичностью / пер. М.С. Добрякова. Разд. 1-2, гл. 3-6. URL: https://www.hse.ru/data/2011/11/15/1272895702/Goffman_stigma.pdf (дата звернення: 14.04.2020).
9. Долаючи розломи-2: розширення просторів миротворення в територіальних громадах України / за ред. О. Іванкової-Стецюк, Г. Селещука. Стрий: Укрпол, 2017. 64 с.
10. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов: Введение в психометрическое проектирование / ред. Л. Ф. Бурлачук; пер. с англ. Е. П. Савченко. Киев: ПАН ЛТД, 1994. 288 с.
11. Кнуф А., Эпов Л. Ю. Стигма: теория и практика. Знание. Понимание. Умение. 2006. №2. С. 149–153. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stigma-teoriya-i-praktika> (дата звернення: 16.04.2020).

12. Комлев Ю. Ю. Теория стигматизации: генезис, объяснительный потенциал, значение. Вестник Казанского юридического института МВД России. 2016. №2. С. 6–15.
13. Лейтц Г. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено. / ред. Е. В. Лопухина, А. Б. Холмогорова; пер. с нем. А. Л. Грете. Москва: Прогресс-Универс, 1994. 352 с.
14. Мединська Ю. Я. Стигма як соціальний стереотип у сфері психічного здоров'я. Психологічні перспективи. 2013. Вип. 22. С. 140–150.
15. Синявський В.В., Сергєєнкова О.П. Психологічний словник / ред. Н. А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. 274 с.

References transliterated

1. Aleksandrov A. A. Psikhoterapiya : ucheb. posob. Sankt-Peterburg : Piter, 2004. 480 s.
2. Andreeva G. M. Soczialnaya psikhologiya : uchebnik dlya vysshikh uchebnykh zavedenij: 5-e izd., dopoln. i ispravl. Moskva : Aspekt Press, 2003. 364 s.
3. Barkanova O. V. Metodiki diagnostiki emocionalnoj sfery : psikhologicheskij praktikum : 2 vyp. / sost. O. V. Barkanova. Krasnoyarsk : Litera-print, 2009. 237 s.
4. Bek D. S. Kognitivnaya terapiya: polnoe rukovodstvo / per. s angl. E. L. Chernenko. Moskva : Vilyams, 2006. 400 s.
5. Bolshaya psikhologicheskaya encyklopediya: samoe polnoe sovremennoe izdanie: Bolee 5000 psikhologicheskikh terminov i ponyatij / A. B. Almukhanova i dr.; Moskva: Eksmo, 2007. 542 s.
6. Vlasova O. A. Teoriya stigmatizaczii Tomasa Sheffa: koncept «Ostatocnoe otklonenie» i socziologiya emocij. Vestnik Samarskoj gumanitarnoj akademii. Seriya «Filosofiya. Filologiya.». 2013. №1. S. 31-48.
7. Galeczka I., Vlokh I., Zhivotovska L. Psikhologichni aspekti stigmi psikhichnikh rozladiv. Psikhologichni aspekti stigmatizacziyi ta rehabilitacziyi. Lviv: Vidavnicztvo Romana Romanka, 2007. S. 60-96. URL: http://www.academia.edu/9291057/Galeczka_I._Psikhologichni_aspekti_stigmi_psikhichnikh_rozladiv (data zvernennya: 14.04.2020).
8. Gofman I. Stigma: Zametki ob upravlenii isporchennoj identichnostyu / per. M. S. Dobryakova. Razd. 1-2, gl. 3-6. URL: https://www.hse.ru/data/2011/11/15/1272895702/Goffman_stigma.pdf (data zvernennya: 14.04.2020).
9. Dolayuchi rozlomi-2: rozshirennya prostoriv mirotvotvorenniya v teritorialnikh gromadakh Ukrayini / za red. O. Ivankovoyi-Steczyuk, G. Seleshhuka. Strij: Ukrpol, 2017. 64 s.
10. Klajn P. Spravochnoe rukovodstvo po konstruirovaniyu testov : Vvedenie v psikhometricheskoe proektirovanie / red. L. F. Burlachuk; per. s angl. E. P. Savchenko. Kiev : PAN LTD, 1994. 288 s.
11. Knuf A., Epov L. Yu. Stigma: teoriya i praktika. Znanie. Ponimanie. Umenie. 2006. №2. S. 149–153. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stigma-teoriya-i-praktika> (data zvernennya: 16.04.2020).
12. Komlev Yu. Yu. Teoriya stigmatizaczii: genезis, obyasnitelnyj potenczial, znachenie. Vestnik Kazanskogo yuridicheskogo instituta MVD Rossii. 2016. №2. S. 6–15.
13. Lejtcz G. Psikhodrama: teoriya i praktika. Klassicheskaya psikhodrama Ya. L. Moreno. / red. E. V. Lopukhina, A. B. Kholmogorova; per. s nem. A. L. Grete. Moskva : Progress-Univers, 1994. 352 s.
14. Medinska Yu. Ya. Stigma yak soczialnij stereotip u sferi psikhichnogo zdorov'ya. Psikhologichni perspektivi. 2013. Vip. 22. S. 140–150.
15. Sinyavskij V.V., Sergyeyenkova O.P. Psikhologichnij slovník / red. N. A. Pobirchenko. Kiyiv : Naukovij svit, 2007. 274 s.

Palamarchuk E.M. The experience of socially stigmatized group interaction as a condition of perception change the ideas about its members. The article describes a phenomenon of social stigma as one of the conditions influence on the social minorities life. There was investigated the experience of communication with the social minorities members as the condition of formation the ideas about the group. There was described the connection between person's experience of communication and interaction with members of the stigmatized group, and the specificity of the person's acceptability to the influence of destigmatizing methods. There was the investigation of the connection between a phenomenon of social perception, social stereotype and the social stigma. There was suggested the method of inclusive social-interactive theater as a method of destigmatizing people with intellectual disabilities. Statistically we set changes in the perception and conditions of members of the social majority as a result of available experience of communication with the social minorities members and of performance wathed by them. The performance was connected to issues of people with mental retardation.

Keywords: stigma, destigmatization, social perception, social stereotype, inclusive socially-interactive theater, inclusive theater, disability, disability due to intellectual disabilities.